

Прегледни рад

Милица ГОЛУБОВИЋ ТАСЕВСКА*

Министарство просвете, науке и технолошког развоја

ИНТЕРНАЛИСТИЧКА, ЕКСТЕРНАЛИСТИЧКА И КОГНИТИВНА КРЕТАЊА У ТЕОРИЈИ ЗНАЊА НОА ЛЕМОСА И ПУТЕВИ ЗНАЊА, ОДНОСНО ТОК КУРИКУЛУМ ТИМА СПРОДА

Апстракт: Када је реч о теоријском и аналитичком приступу и проучавању категорије знања, једно од најчешће постављаних питања јесте питање докле досеже наше знање и који су његови манифестациони облици. Савремена теорија знања, базирана на постулатима античких мислилаца и филозофа класицизма, говори о три врсте знања:

- пропозиционална знања,
- перцептивна знања и
- знања заснована на сазнању да су одређене тврдње истините.

У раду се износе, објашњавају и аргументују основне карактеристике наведених врста знања према класификацији филозофа и епистемолога Ноа Лемоса и Тима Спрода.

Такође, износе се и објашњавају разлике између два генерална погледа на природу оправданости знања, односно интернализма и екстернализма праћених именованем бројних фактора који их прате.

Кључне речи: знање, чињенице, оправданост, перспектива, курикулум, интернализам, екстернализам, перцентуалност.

У свом делу *Увод у теорију знања*, енглески епистемолог Ноа Лемос проучава низ различитих питања која се односе на знање, које подједнако називамо и сазнањем, уз перманентно понављање основног и најважнијег питања, а то је докле оно досеже. Лемос разликује три врсте знања – *knows*: пропозиционално знање – *propositional knowledge*, перцептивно знање – *acquaintance knowledge* и знање засновано на сазнању да су одређене тврдње истините – „*how to*” *knowledge*.

* доктор филолошких наука, mgtasevska@gmail.com

Осим кратких објашњења наведених врста знања у раду ће бити представљени и погледи на природу когнитивне оправданости, односно одговорности, а самим тим и на факторе концепта сазнања што повлачи за собом диференцијацију интернализма и екстернализма когнитивне одговорности. Ове термине прате и процене когнитивне одговорности, релиабилности и когнитивног кретања који, а биће представљени кроз две линије – интерналистичку и екстерналистичку.

PROPOSITIONAL KNOWLEDGE – ПРОПОЗИЦИОНАЛНО ЗНАЊЕ

Propositional knowledge, односно пропозиционално знање је знање које се односи на чињенице и изјаве које се сматрају истинитим и то је знање које представља везу између субјекта и истините реченице, односно изјаве.

ACQUAINTANCE KNOWLEDGE – ПЕРЦЕПТИВНО ЗНАЊЕ

Acquaintance knowledge, односно перцептивно знање објашњава преко етимологије именице acquaintance (појам о нечему) и глагола to *acquaint* (упознати се са неким чињеничним стањем, сазнати нешто) уз наглашавање да чињенично знање (*propositional knowledge*) не може да постоји без познавања истог (*acquaintance knowledge*) и набрајање више теорија у вези са тим шта је истина и шта једну изјаву може да учини истинитом или неистинитом.

HOW TO KNOWLEDGE, ОДНОСНО ЗНАЊЕ ЗАСНОВАНО НА САЗНАЊУ ДА СУ ОДРЕЂЕНЕ ТВРДЊЕ ИСТИНИТЕ

How to knowledge, односно знање засновано на сазнању да су одређене тврдње истините пак, уско је повезано са начином стицања знања, односно са појмом интерног, екстерног и курикуларног кружења.

ФАКТОРИ КОНЦЕПТА САЗНАЊА И ИНТЕРНАЛИЗАМ И ЕКСТЕРНАЛИЗАМ КОГНИТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Ослањајући се на теорије филозофа и епистемолога Вилијама Алстона и Ернеста Сосе, Лемос ће покушати да образложи разлику између интернализма и екстернализма, као два генерална погледа на природу когнитивне оправданости, односно образложења. Када се има у виду приступ, разлика

између интернализма и екстернализма укључује бројне факторе који оправдавају курикуларна, односно епистемикална образложења.

Према интернализму, курикуларна оправданост уверења појединаца је у потпуности одређена тзв. унутрашњим факторима, односно субјективном перспективом. Насупрот њему, екстернализам пориче да курикуларна оправданост у потпуности зависи од унутрашњих фактора до субјективне перспективе. Објашњавајући затим факторе унутрашње до субјективне перспективе, као нешто што може да постане предмет размишљања, нужно објашњава и концепт сазнања у вези са нашим уверењима и перцептуалним искуством.

Интернализам је схватање које пружа доста уверљивих доказа о интуицији природе когнитивне оправданости подржавајући став да оно што објашњава неко уверење искључиво зависи од фактора који се крећу у распону од унутрашње до, како је формулисано, субјективне перспективе. И овде наилазимо на две струје, или два различита схватања. Неки сматрају да постоји веза између сазнајно-когнитивног објашњења и когнитивне одговорности у смислу да је когнитивна оправданост исто што и когнитивна одговорност. Друга струја сматра да оно што представља интерналистичку перспективу субјекта не може да утиче на његову когнитивну одговорност. Већина уверења и сазнања која су производ перцептуалног искуства прелазе у сферу рефлексије у смислу да можемо да усмеримо нашу пажњу на њих и да кроз интроспекцију докажемо да су она заиста производ нашег перцептивног искуства. Према Лемосу, кохерентизам је типичан пример интерналистичког схватања зато што је базиран на схватању да су фактори који детерминишу објашњење наших сазнања засновани искључиво на нашим уверењима уз претпоставку да већина сазнања постаје, односно може да постане предмет нашег размишљања. Слично кохерентизму је и фундаменталистичко схватање да фактори који детерминишу објашњење наших сазнања представљају искључиво наша уверења и нондохастична искуства.

Релиабилитизам пак, као екстерналистичко схватање, посматра курикуларну оправданост наших сазнања као део, а касније као производ, когнитивног процеса иако релиабилност било ког когнитивног процеса нужно мора да буде резултат промишљања. Другим речима, релиабилност сваког когнитивног процеса који је резултат промишљања и који као производ има одређено сазнање, односно уверење оправдава се кроз сам појам релиабилности тако да уверења, односно сазнања која су резултат овог процеса или сам процес треба да прођу свој пут кроз нашу рефлексију.

Супротно овим сазнањима, или да их наизменично називамо и уверењима, постоји низ догађаја, ствари, односно чињеница које не могу да буду предмет нашег размишљања. Екстерналисти негирају да јустификација искључиво зависи од онога што смо назвали унутрашњом до субјективне перспективе.

Они сматрају да је потребно, иако је сазнање јасно за субјекта, да се размотри и да ли се до њега дошло на исправан начин, односно кроз интелектуални процес или другом процедуром која је такође базирана на интелектуалним способностима. Када је реч о овим интелектуалним факторима, екстерналисти заступају став да није нужно да исти буду доступни субјекту за процес промишљања, односно рефлексije. Бројни примери, којима Лемос илуструје своја схватања, доводе и до тога да се постави питање да ли дајемо предност сазнању које је бар делимично образложено или само оним продуктивним интелектуалног промишљања или кондуктивних интелектуалних вештина које нису у домену рефлексije.

Евалуација интернализма и екстерналиста довела је до разилажења мишљења у вези са тим до ког процента, односно степена, знања треба да буду објашњена и промишљена. Такође, уколико неки сматрају да неки облици кохерентизма највише утичу на теорију оправданости они самим тим имају разлога да верују да је интернализам једини теоријски оправдан. А ако, насупротив њима, други сматрају да неки облици релиабилитета обезбеђују бољу теорију јустификације, самим тим имају и разлог да верују да је екстернализам тај који је теоријски заснованији.

Заснованост интерналиста или екстерналиста може да се процени и кроз број појединачних објашњења којима се подржава објашњење сазнања у некој од ове две теорије, али расправа *pro et contra* свакако остаје отворена.

ПРОЦЕНЕ КОГНИТИВНЕ ОДГОВОРНОСТИ И РЕЛИАБИЛНОСТ

Заступљена су и схватања према којима ће се предност дати једној од ове две теорије у зависности од различитих начина когнитивне евалуације или различитих врста когнитивних заслуга. Неки облици когнитивне евалуације треба да буду схваћени кроз интерналистичку линију, а неки кроз екстерналистичку. Разлог ове тезе је укорењен у сугестијама интерналиста, према којима би требало да се направи разлика између когнитивне јустификације и других облика когнитивних процена, као што је нпр. когнитивна одговорност. Тиме се истиче и постојање две различите когнитивне процене. Према некима, интерналисти би могли да заступају тезу да је током когнитивног образложења важна само унутрашња перцепција, а не и когнитивна одговорност. Ернест Соса третира прву као ствар унутрашње кохеренције, а другу као манифестацију интелектуалних способности. Он и предлаже да се објашњење сазнања схвати интерналистички, а способност екстерналистички. Фокус његовог размишљања се заснива на томе да чак и ако се једно схвата као концепт објашњења интерналистичког типа, остало

би могло да буде третирано као други облици позитивног когнитивног статуса који се узимају као екстерналистички што је за когнитивну евалуацију свакако од изузетне важности.

Значај екстерналистичког концепта, као што је релиабилност способности, илуструје се екстерналистичким концептом знања који, иако допушта постојање интерналистичког објашњења, захтева адекватно разумевање знања које се сматра другом врстом позитивног когнитивног статуса. Ова концепција подразумева да перцептуално знање захтева да бар једна перцептуална способност треба да буде релиабилна. И као закључак, можемо да кажемо да екстерналисти заступају став да знање мора да буде релиабилно, односно да пре интерналног објашњења већ поседује одређен степен тзв. когнитивне заслуге.

Без обзира на то да ли је реч о интернализму или екстернализму, као важно питање када је реч о нашим способностима и начинима формирања уверења, јавља се питање њихове поузданости. Поставља се питање како можемо да знамо која је наша способност, али и када, веродостојна. Ако узмемо у разматрање једну од наших способности перцепције и памћења, како можемо нпр. да знамо да су оне веродостојне? Можемо да дамо грубу процену преко индуктивне методе, али и у том случају једно сазнање односно премиса, сигурно је засновано на памћењу. Друга премиса користи памћење да би подржала поузданост самог памћења а да при томе није ни узето у разматрање каква је поузданост, односно веродостојност саме перцепције, нити да ли памћење може да пружи потврду да је нешто запамћено веродостојно (*reliability of memory*). Или да ли чулна перцепција може да пружи потврду да је нешто опажено веродостојно (*reliability of sense perception*)?

КОГНИТИВНО КРЕТАЊЕ

Прихватањем веродостојности нашег извора веродостојности – меморије или чулног опажања, долазимо и до појма когнитивног кретања (*epistemic circularity*). Дакле, било који аргумент за веродостојност памћења који нас наводи да то да користимо оно што смо запамтили јесте когнитивно кретање. Исто тако, схватање да је чулна перцепција та која нас уверава да прихватамо премисе засноване на чулном опажању јесте когнитивно кретање, односно кружење. Отвара се и питање како да се подржи, или не, веродостојност неког од извора сазнања у зависности од исправног или погрешног когнитивног кретања. Према многим, алтернативно посматрано, когнитивно кретање има превентивну улогу у формирању наших уверења и доношењу суда о њиховој веродостојности, тако да за било који аргумент можемо да кажемо да поседује логичко кретање једино у случају када је

закључак исти као једна од премиса, иако не постоји задовољавајући степен когнитивне активности која би довела до јустификације нашег закључка, или другим речима, да когнитивно кретање није било коректно будући да се закључак разликује само од једне од премиса. Као што се види, перцептуално знање може да постоји само уз чврсто веровање да је перцепција веродостојна, а мнемнотичко знање, само уз исто тако чврсто веровање да је памћење веродостојно. Стога није тешко да се закључи да и перцептуално и мнемнотичко знање своју веродостојност заснивају на знању да су њихови извори, односно опажање и памћење веродостојни.

ПОВЕЗИВАЊЕ ПЕРЦЕПТУАЛНОГ И МНЕМНОТИЧКОГ ЗНАЊА

Постоји и нешто што се назива практична рационалност која је заснована на дохастичкој пракси, односно на томе да сами донесемо одлуку којим путем ћемо повезати наша знања. А већина ових путева је, у зависности од знања која стичемо, већ усађена у нама. Стога је потребно да се подржи веродостојност ових алтернативних путева стицања, односно формирања сазнања будући да се исти проблеми јављају било да је реч о когнитивном кружењу, било да је реч о опажању, памћењу, расуђивању или интроспекцији. Јер, за сада, научно доказано не постоји ниједан други пут, осим досадашњег за формирање наших сазнања преко опажања, памћења, расуђивања и интроспекције.

У свом интердисциплинарном програму Тим Спрод проучава и студијске програме и теме у оквиру изучавања азијских језика, међу којима и јапанског. У књизи *Philosophical Discussion in Moral Education: The Community of Ethical Inquiry* образлаже значај моралног образовања и детаљно брани став да наставници треба да ангажују своје ученике кроз етичке дискусије како би промовисали моралне компетенце. Своја схватања примењене теорије знања почиње да износи у књизи *Une autre approche de l'enseignement des sciences* а развија их у студији *Philosophical Discussion in Moral Education*.

КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ И КРЕАТИВНИ АСПЕКТ

Током протеклих деценија предавања које се односе на критичко мишљење узимају све већег маха, а Спрод пре свега жели да дефинише шта се уствари подразумева под критичким промишљањем (*critical thinking*) и колико је широка скала различитих тумачења онога што одређује овај појам наглашавајући да је придев „критичко“ савршено одабран и да, како аутор каже, „покрива много ствари“, али и оним што се назива логика

(*reasonableness*). Према Спроду логичко мишљење има неколико аспеката, као што су критички, креативни, обавезујући и контекстуални. Сви ови аспекти садрже у себи имагинативност, афективност, ситуациону одређеност и киноестетички аспект мишљења. Тако је особа која разумно промишља (*reasonable thinker*) управо она особа која има способност да користи све осве аспекте, да координира њима и да им придода контекстуално значење.

Критичко мишљење привлачи највећу пажњу како научника тако и самих актера можда и самим тим што поседује велики број конотација. Према Спроду, различита тумачења критичког треба елиминисати и вратити се на централну етимолошку везу са речима *критичко*, *критика* и *критеријуми*, будући да је реч критички уско везана за критику и критеријуме и то на начин да нас води до самих корена њиховог значења и њихове узајамне везе, до диспозиционалног, односно имагинативног мишљења којим се брише све оно што је непотребно. Критички аспект мишљења сам по себи не подржава критику било чега што је тзв. нови материјал већ подвлачи и над истим доноси судове о томе шта је имплицитно у датом исказу. Критичко мишљење је дефинисано као мишљење које олакшава доношење суда о нечему управо зато што је повезано са критеријумима, зато што има способност аутокорекције и зато што разуме контекст. Спрод цитира велики број својих колега како би пружио детаљно објашњење критичког мишљења као разумног рефлексивног мишљења које је фокусирано на одлучивање о томе да ли у нешто треба само да се верује, или је потребно и да се пређе у акцију. Ту наводи и листу од дванаест могућности које су нам пружене и шеснаест способности које карактеришу идеално критичко размишљање. То сваком пружа могућност да схвати важност коју овај аутор придаје критичком размишљању и када наводи да се диспозиције, односно пружене могућности, свакако нужно налазе далеко иза критичког аспекта мишљења, што укључује и креативни аспект и вежбе имагинације у вези са тим шта би све биле могуће ситуације иза онога што је очигледно и пред нама. Укључује и, како смо га назвали, обавезујући и наравно контекстуални аспект. Подвлачи нужност сталне узајамне повезаности свих аспеката са посебним наглашавањем оног аспекта, у овом случају критичког, о ком је реч и улоге контекстуалног аспекта логичког промишљања.

Један од најјаснијих индикатора доброг размишљања, односно закључивања јесте тај који ономе који мисли и закључује пружа могућност да иде „иза“ информације која му је пружена (методом самотранспеденције). Чисто критичко мишљење нема ту способност без обзира да ли је информација која треба да се обради дата експлицитно или имплицитно. Дакле, када према Спроду проучавамо документ који треба да буде сматран као највиши производ критичке интелигенције, морамо да га проучавамо и кроз креативно расуђивање. Тако ћемо, после завршене операције промишљања

и закључивања добити производ који нам пружа сазнања препуна садржаја, али и операција и калкулација којима се дошло до његове организације и финалног структурирања.

Спрод дакле дефинише креативно размишљање као размишљање које води до расуђивања, вођено контекстом, самотрансценденцијом и сензибилитетом према критеријумима којима се на крају операције промишљања добија и задржава много виши ниво објашњености, него онда када је само реч о критичком промишљању. Неки видови промишљања у којима је доминантан креативни аспект истовремено откривају и чине евидентним нови материјал за промишљање, материјал који је био присутан у људској мисли, али који није могуће искуствено промислити него најпре имагинативно конструисати и створити линкове између објекта нашег сазнања које је у претходном кораку било одвојено промишљано.

Креативно промишљање заузима значајан део у нашем моралном животу а самим тим и у теоријама о моралу уопште. Морално разумевање, према Тим Спроду поседује широку имагинативну структуру. Примарни облици моралне имагинације су концептуално засновани на семантичком оквиру, метафорама и сентенцама, односно исказима. Стога је, да бисмо постали морално сензитивни, потребно да развијамо сазнања о имагинативној природи људског концепта система и резоновања, култивирамо моралну имагинацију јачањем наших моћи разликовања и вежбањем наших способности да би схватили које су наше нове могућности и имагинативно трасирамо импликације наших метафора, прототипа и исказа.

Овај аспект се превасходно односи на емоције које су, према мишљењу великог броја филозофа, непријатељ нашег размишљања и промишљања и самим тим на однос емоционалног и рационалног промишљања. Платон, Декарт и Кант су мишљења да је рационално промишљање добро зато што је, према њиховим речима, чисто, хладнокрвно, мирно и оправдано, а да је емоционално промишљање пребрзо закључено, ексцитирано и у нереду. Питање које чак и ови филозофи постављају, јесте да ли објективно промишљање може да буде деташирано од људске жеље и емоција. Дејвид Хјум сматра да је разум „само роб страсти“, а велики број чињеница које је потребно да објаснимо и прерадимо како би постале део наше меморије, ускраћују места за емоције које само замагљују резултат операције промишљања.

Такође, Тим Спрод сматра да је можда потребно да се осврнемо на порекло емоција будући да њихов назив може да покрије више термина – од тренутног узбуђења до природног стања организма, при чему не смемо да заборавимо ни на њихову хетерогеност. Први и главни извор емоција је биолошки – емоције су јасно везане за психолошка стања за шта постоји низ илустрација из непосредног искуства, као што је пример „*flight or fight*“ реакције на опасност чији је окидач једноставни пораст нивоа адреналина. Некада је

стање субјекта окренуто ка потпуно другом садржају, као што је то приликом сексуалног чина, а емоционалне реакције задржавају биолошку конотацију.

Емоције не морају да имају увек искључиво биолошки извор. Ту је и социјално окружење са огромним репертоаром емоција које су највероватније универзалне, али ипак изазване карактеристичним социјалним дешавањима. Ову врсту емоција неки филозофи називају и секундарном зато што нису производ еволуције нових поља људског мозга, него су оне те које одређене делове мозга укључују у примарне емоције.

Промишљање је немогуће ван контекста. Суперфицијално гледано, контекст је неопходан да би неко мислио о нечему. Ипак, наставници су често склони да кажу да је њихов задатак да пружи квалитетан процес предавања који није нужно условљен сваким контекстом. Другим речима, специфичан садржај који ученици и студенти треба да усвоје има минорну улогу у односу на процес којим они тај садржај усвајају. Зато се често закључује да је контекст промишљања делимично важан и да технике промишљања о вештинама, које су лишене контекста, када се једном усвоје, могу да буду примењене на свим врстама и облицима садржаја – *CORT* програм. Спрод подржава и схватање колега према којима вештине промишљања морају да буду научене у одређеном контексту у ком ће и бити примењене. Ово илуструје примером да бриљантни мислиоци и доносиоци закључака на свим пољима, односно у свим областима, о којима постоји изузетно високо професионално мишљење, не морају да буду ништа бољи од просечних, који су стручњаци у својој експертској области.

ЗАКЉУЧАК

Изузетно је важно да се наведе и значај који Спрод даје улози покрета и положаја тела у процесу размишљања (*The body in the mind*), када помињући Роденову скулптуру *Мислилац* истиче да је свако искуствено знање дефинисано шематски генерализованом перцепцијом у зависности од покрета тела, као што су стојећи, седећи положај, боравак близу и далеко од предмета промишљања и принудно усвајање појма праћено покретом опирања задатом когнитивном процесу.

Кроз факторе концепта сазнања и два схватања природе когнитивне одговорности, приказана је веза између сазнајно-когнитивног објашњења и когнитивне оправданости и одговорности, и образложен став да представља екстерналистичке и интерналистичке перспективе субјекта не може да утиче на његову когнитивну одговорност. Заснованост интернализма или екстернализма подупрта је бројним објашњењима која у циљу наставка истраживања остављају простор за нове расправе и дефинисање сазнања као

производа перцептуалног искуства и рефлексије, као и интроспекције кроз коју се потврђују као производ нашег перцептивног искуства. Детаљно је аргументована веродостојност памћења и објашњено да је управо когнитивно кретање то што нас наводи да користимо оно што смо запамтили.

Осим повезивања појмова перцептуалног и мнемотичког знања, закључено је да своју веродостојност заснивају на знању, а да су им извори, односно опажање и памћење веродостојни. Кроз практичну рационалност и њену дефинисаност преко дохастичке праксе подржана је и веродостојност и алтернативних путева формирања знања, без обзира да ли је реч о опажању, памћењу, расуђивању, или интроспекцији.

ЛИТЕРАТУРА

- Декарт 2004: Рене Декарт. *Метафизичке медијације*. Београд, Дерета.
- Кант 1990: Имануел Кант. *Критика чистиога ума*. Прир. Никола Поповић, Београд, Бигз.
- Cottingham - Stoothoff – Murdoch 1985: Cottingham, R. Stoothoff, and D. Murdoch. *Descartes, Rene', Meditations in The Philosophical Works of Descartes*, vol. 2. Cambridge University Press.
- Lemos 2007: Noah Lemos. *An introduction to the Theory of Knowledge*. Cambridge University Press.
- Melvin – Sprod 2010: Antonia Melvin and Tim Sprod. *Theory of Knowledge*. Blackwell's.co.uk.
- Sprod 2001: Tim Sprod. *Philosophical Discussion in Moral Education: The Community of Ethical Inquiry*. Routledge, UK.
- Хјум 1983: Дејвид Хјум. *Расправа о људској природи*. Прир. Јован Аранђеловић, Сарајево, Веселин Маслеша.
- Платон 2004: Платон. *Гозба или о љубави*. Београд, Дерета.

Milica GOLUBOVIĆ TASEVSKA

INTERNALISTIC, EXTERNALISTIC AND COGNITIVE MOVEMENTS IN
THE THEORY OF KNOWLEDGE BY NOAH LEMOS AND WAYS
OF KNOWLEDGE, OR TALK CURRICULUM BY TIM SPROD

SUMMARY

When it comes to the theoretical and analytical approach and the study of the category of knowledge, one of the most frequently asked questions is the question of how far our knowledge reaches and what are its manifestations. Modern theory of knowledge, based on the postulates of ancient thinkers and philosophers of classicism, speaks of three types of knowledge:

- propositional knowledge,
- acquaintance knowledge and
- „how to” knowledge.

The paper presents, explains and argues the basic characteristics of these types of knowledge according to the classification of philosophers and epistemologists Noah Lemos and Tim Sprod.

Also, the differences between the two general views on the nature of the justification of knowledge, i.e. internalism and externalism, are presented and explained, followed by the naming of numerous factors that accompany them.

Key words: knowledge, facts, justification, perspective, curriculum, internalism, externalism, perceptuality.